

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU FILOZOFSKI
FAKULTET

ODSJEK ZA KLASIČNU FILOLOGIJU

DIPLOMSKI RAD

Položaj liječnika u rimskom društvu

Studentica: Satanela Nikolić

Mentor: dr. sc. Vladimir Rezar

Zagreb, rujan 2016.

Sadržaj

Uvod	1
1. Podrijetlo i razvoj rimske medicine.....	2
1.1. Magija u medicinskoj praksi.....	4
1.2. Religija i medicina.....	6
2. Društveni slojevi liječnika	8
2.1. Žene kao liječnice	11
2.2. Obrazovanje.....	13
2.3. Liječnička plaća.....	14
3. Rimski medicinski enciklopedisti o liječnicima	15
3.1. Rimljani o liječnicima	17
4. Liječnici u vojsci	20
5. Prava liječnika	22
5.1. Pravna priroda odnosa liječnika i gospodara	23
Zaključak.....	25
Literatura	26

Uvod

Rimska medicina nije bila medicina kakvu danas poznajemo, a i položaj je liječnika bio različit za vrijeme rimske republike i carstva od njihova položaja u današnje vrijeme. U ovome se radu uvid u medicinu u rimskom društvu temelji na latinskim pisanim izvorima. Kako bi se dobila cjelovita slika, treba razjasniti što se zapravo podrazumijevalo pod rimskom medicinom i liječnikom u antici.

U središtu je prvog poglavlja podrijetlo i razvoj rimske medicine koja je bila izložena različitim utjecajima. Pri tom je velika važnost bila posvećena magiji i religiji u medicinskoj praksi.

Nadalje slijedi poglavlje o društvenim slojevima iz kojih su liječnici potjecali. Mogli su to biti robovi, oslobođenici, slobodni građani ili tuđinci. Neki od njih se u radu poimence navode. Osim toga, spominju se i žene iz različitih društvenih slojeva koje su obavljale liječničku službu. Saznajemo o plaći koju su pojedini liječnici primali, o tome kako se postajalo liječnikom i kakvo je obrazovanje liječnik imao.

O liječnicima i rimskoj medicini nakon dolaska Grka izjašnjavali su se rimski medicinski enciklopedisti i drugi rimski intelektualci. Može se zamijetiti raznolikost mišljenja rimske javnosti, u kojoj su liječnici imali različite uloge, od krvnika do prijatelja.

U četvrtom je poglavlju riječ o situaciji u vojsci koja se nije naročito razlikovala od one u samom Rimu. Prakticirala se medicina koja je postojala prije helenističkog razdoblja, ali svaki se vojnik morao brinuti sam za sebe. Kasnije se u legijama pojavljuju liječnici koji su bili i vojnici.

Da liječnici u doba carstva stječu prava, govori se u posljednjem poglavlju. U zakonima se opisuje pravni odnos između liječnika i bivšeg gospodara, obaveze liječnika te situacije u kojima se liječnici kažnjavaju i na koji način.

1. Podrijetlo i razvoj rimske medicine

Na razvoj rimskog liječništva utjecale su etrušćanska i grčka kultura. Medicina je u razdoblju prije grčkog utjecaja i prihvaćanja helenističkih teorija imala svoje vlastite oblike. Bila je religiozna i narodna.¹

Katon Stariji (*Marcus Porcius Cato Maior*) u svojem djelu *De agricultura* govori o *pater familias*² koji obavlja liječničku službu unutar svoje obitelji. Ta je vrsta medicine³ narodna, tradicionalna rimska medicina tzv. *medicina domestica*.⁴ U njezinoj je praksi veliku ulogu igralo praznovjerje. Rimljani su također naslijedili neke od svojih ideja o medicini i anatomiji od Etrušćana i prilagodili ih praksi službene državne religije.⁵ Ti se tragovi javljaju u rimskoj praksi divinacije i proricanja iz leta ptica. Magija i religija toliko su isprepletene s medicinom da se ne mogu gledati zasebno. Osim toga, u medicinskoj su se praksi često pouzdali u iskustva seljaka: *Quae cum medici doceant, quorundam rusticorum experimento cognitum, quem struma male habet, eum, si anguem edit, liberari*.⁶ Dakle, tu je medicinu koju su Rimljani koristili već 600 godina hvalio Katon, a to potkrepljuje i Plinije (*Gaius Plinius Secundus Maior*) u svojem djelu *Naturalis historia*.⁷

Može se zaključiti da su medicinsku teoriju prvi razvijali intelektualci koji su se bavili filozofijom. Medicinu su trebali naročito oni kojima je tjelesna snaga oslabila zbog neprekidna razmišljanja i noćnog bdijenja. Iz tog se razloga smatra da su mnogi učitelji filozofije postali stručnjaci u medicini. Najslavniji među njima bili su Pitagora, Empedoklo i Demokrit.⁸

¹ Scarborough, John: *Roman medicine*. London, 1969: 17.

² Glava obitelji

³ Katon ukazuje na medicinu kakvu su poznavali rimski građani u doba republike: *Vinum si voles concinnare*, Cato, 114; *Vinum ad alvum movendam concinnare*, Ibid., 115; *Ad dyspepsiam et stranguriam mederi*, Ibid., 127; *De brassica quod concoquit*, Ibid., 156-60.

⁴ Usp. Gómez Royo, Enrique, Buigues Oliver, Gabriel: *Die Haftung der Ärzte in den klassischen und nachklassischen Quellen*. U: *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 37, 1990: 167-196.

⁵ Izvor: Scarborough, John: *Roman medicine*. London, 1969: 21.

⁶ Prema mišljenju seljaka u slučaju da netko ima lošu strumu (gušu) on je se oslobađa tako što pojede zmiju. Celsus, *De medicina*, V, 28.7.

⁷ *Cato non parcius celebraverit, cuius sententiam vel eo diligentius persequi par est, ut noscatur, qua medicina usus sit annis DC populus Romanus*. Plinius, *Naturalis historia*, XX, 33.

⁸ *Scilicet iis hanc maxime requirentibus, qui corporum suorum robora inquieta cogitatione nocturnaue vigilia minuerant. Ideoque multos ex sapientiae professoribus peritos eius fuisse accipimus, clarissimos vero ex iis Pythagoran et Empedoclen et Democritum*. Celsus, *De medicina*, Prooemium, 7.

Kako se medicina nastavlja razvijati pod grčkim utjecajem, podijeljena je u tri dijela: jedan koji liječi pravilnom prehranom, drugi lijekovima i treći rukom (kirurgija). Grci prvi dio nazivaju *Διαιτητική* (dijetetika), drugi *Φαρμακευτική* (farmacija) i treći *Χειρουργία* (kirurgija).⁹

O grčkom utjecaju na razvoj rimske medicinske znanosti govore i pisana svjedočanstva. Dakle, Grci su poučavali Rimljane, a to se najbolje vidi po tome što su se grčki medicinski tekstovi prevodili na latinski jezik. Poznati je grčki liječnik Dioskorid (*Dioscorides*) napisao farmakološki traktat, koji je preveden na latinski u 6. st. Skoro istovremeno preveden je i medicinski spis Oribazija (*Oribasius*). Postoje dva latinska prijevoda iz 6.st.¹⁰ Također treba spomenuti opus grčkog liječnika Galena (*Galenus*) od kojeg je sačuvano 150 dijela u cjelosti ili djelomično. On se kao i Hipokrat prevode na latinski u srednjem vijeku.

Jasno je na temelju navedenog razvoja medicine da se i poimanje o onome što je zapravo *medicus* u antici razlikuje kod različitih autora. Mogao je to biti običan pastir koji moli bogove za ozdravljenje kao kod Vergilija (*Publius Vergilius Maro*): *dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor / abnegat et meliora deos sedet omina poscens*.¹¹ Kod Ovidija (*Publius Ovidius Naso*) liječnik bolesniku uvijek donosi obećanu pomoć medicinskog umijeća.¹² *Medicus* označava ovdje samu sposobnost liječenja. Suprotno tome, Ciceron (*Marcus Tullius Cicero*) opisuje liječnika na onaj način na koji bismo danas opisali liječnika ili kirurga. Što je bolest ozbiljnija to se traži poznatiji i vještiji liječnik.¹³ Isto je kod Svetonija (*Gaius Suetonius Tranquillus*) i Juvenala (*Decimus Iunius Iuvenalis*).¹⁴ Plinije liječnika naziva i ranarnikom (*Vulnerarius*). Zanimljivo je kako se kod Silija Italika (*Silius Italicus*) pojavljuje pridjev *medicus* u značenju magičan: *Marmaridae, medicum vulgus, strepuere cateruis*.¹⁵

⁹ *Iisdemque temporibus in tres partes medicina diducta est, ut una esset quae victu, altera quae medicamentis, tertia quae manu mederetur. Primam Διαιτητικήν, secundam Φαρμακευτικήν tertiam Χειρουργίαν Graeci nominarunt.* Celsus, *De medicina*, Prooemium, 9.

¹⁰ U: Tekavčić, Pavao: *Uvod u vulgarni latinitet (s izborom tekstova)*, Zagreb, 1970: 39.

¹¹ Dok pastir odbija staviti iscjeliteljske ruke na ranu, sjeda moleći bogove za bolja znamenja. Vergilius, *Georgicon*, III, 455.

¹² *Quem semel excepit, numquam Podalirius aegro / promissam medicae non tulit artis opem.* Ovidius, *Tristia*, V, 6.12-13.

¹³ *Iam hoc prope iniquissime comparatum est quod in morbis corporis, ut quisque est difficillimus, ita medicus nobilissimus atque optimus quaeritur.* Cicero, *Pro Cluentio*, XXI, 57.

¹⁴ *Medicos admovebat qui cunctantes continuo curarent; ita enim vocabatur venas mortis gratia incidere.* Suetonius, *Nero*, 37; *Caeduntur tumidae medico ridente mariscae.* Juvenalis, *Satirae*, II, 13.

¹⁵ Silius Italicus, *Punica III*, 300.

1.1. Magija u medicinskoj praksi

Magijski su se obredi provodili u mnoge svrhe: tako kod Katona postoje obredi i formule koje se obavljaju za zdravlje goveda¹⁶, za svečane gozbe¹⁷, za pročišćavanje zemlje žrtvom pomirbe¹⁸, za dobar urod¹⁹. Jednako su se Rimljani molili bogovima i u slučaju bolesti.

Kod Horacija (*Quintus Horatius Flaccus*) čitamo o majci čije dijete leži pet mjeseci u krevetu. Ona moli Jupitera koji donosi i uzima veliku tugu za ozdravljenje te obećaje da će, ako *quartana* (groznica koja se javlja svaki četvrti dan) napusti dijete, ono u zoru stajati u Tiberu na dan koji odredi za post.²⁰

Prema Katonu postoje napjevi (*cantio*) koje Plinije naziva *carmen auxiliare*²¹. Obrede i pjevanje obavlja *pater familias*. Tako u Katona stoji napjev za slučaj iščašenja: *Pjevaj sve dok se ne spoje: motas uaeta daries dardares astataries dissunapiter. Povrh toga stavi željezo. Kad se spoje i jedan drugog dodiruju, uzmi to rukom i odsjeci desno i lijevo, veži za iščašenje ili trbuh i ozdravit će. Ipak svaki dan pjevaj za iščašenje i na ovaj način: huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra.*²² Pjevanje predstavlja ritual dok riječi naizgled čine nepovezan i besmislen slijed za koji je ključan ritam. No *motas uaeta* može se tumačiti kao *mota sueta*, *daries* i *astataries* kao optativ od *dare* i *astare*, gdje se zbog igre riječi udvostručuje u *dardaries*. U riječi se *dissunapiter* prepoznaju riječi *dispiter* od *Diespiter* ili *Iuppiter*. U drugoj formuli *haut* se može tumačiti kao *haud* ili *haveat* (gl. *aveo*, *avēre*), *istasis tarsis* kao *ista*, *ista*, *ardannabou* od *damium*, i *ustra* od *urere*. *Ista pista sista* nalikuje na loše prepisan zapis koji stoji za *ista pestis sistat*.²³

¹⁶ *Votum pro bubus, uti valeant, sic facito...* Cato, *De agricultura*, 83.

¹⁷ *Dapem hoc modo fieri oportet ...*, Ibid., 132.

¹⁸ *Agrum lustrare sic oportet ...*, Ibid., 141.

¹⁹ *Priusquam messim facies, porcam praecidaneam hoc modo fieri oportet ...*, Ibid., 134.

²⁰ *"Iuppiter, ingentis qui das adimisque dolores, mater ait pueri mensis iam quinque cubantis, / 'frigida si puerum quartana reliquerit, illo / mane die, quo tu indicis ieiunia, nudus / in Tiberi stabit.' Horatius, Satirae II, 3. 288-299.*

²¹ *Cato prodidit luxatis membris carmen auxiliare.* Plinius, *Naturalis historia*, XXVIII, 21.

²² *Luxum siquod est, hac cantione sanum fiet. [...] Incipe cantare: "motas uaeta daries dardares astataries dissunapiter," usque dum coeant. Ferrum insuper iactato. Ubi coierint et altera alteram tetigerint, id manu prehende et dextra sinistra praecide, ad luxum aut ad fracturam alliga, sanum fiet. Et tamen cotidie cantato et luxato vel hoc modo: "huat haut haut istasis tarsis ardannabou dannaustra."* Cato, *De agricultura*, 160.

²³ Usp. Diederich, Silke: *Römische Agrarhandbücher zwischen Fachwissenschaft, Literatur und Ideologie*. Berlin, 2007: 113.

Jedno drugo praznovjerje očuvano je u Skribonija (*Scribonius Largus*): *Protiv epilepsije pomaže devet uzastopnih dana konzumiranja jetre palog gladijatora. Ovo kao i tretmani ove vrste padaju izvan medicinskog zanimanja, premda se u nekim slučajevima činilo korisno.*²⁴

Horacije prenosi: *Postoje riječi i uzvici kojima možeš ublažiti bol i s kojima možeš otkloniti veliki dio bolesti. Nadimaš se ljubavlju prema slavi: postoje određene žrtve koje te mogu obnoviti samo ako pročitaš knjižicu tri puta. Zavidan, bijesan, trom, pijan, požudan, nitko nije tako divlji da se ne može ukrotiti, ako prikloni strpljivo uho oplemenjivanju.*²⁵

Mnogi su liječnici vjerovali u snove i najbolji su od njih cijenili amulete.²⁶ Suprotno tom općem mišljenju u zakoniku *Digesta Iustiniani Augusti* stoji da se oni koji pjevaju napjeve za ozdravljenje, ne trebaju smatrati liječnicima.²⁷ Mnogi su intelektualci napadali praznovjerje i njegovo opće prihvaćanje. Ciceron osporava vrijednost snova u postavljanju medicinskih dijagnoza:

Da je po prirodi uređeno da oni koji spavaju rade ono što sanjaju, trebalo bi vezati sve one koji idu u krevet, budući da bi spavajući radili veće pokrete nego ikoji luđak. No ako se ne treba vjerovati viđenjima ludih, jer su lažna, ne shvaćam zašto se vjeruje viđenjima usnulih, koja su mnogo više zbunjujuća. Zar zato što luđaci ne prepričavaju svoja viđenja tumačima, dok oni koji su usnuli prepričavaju? Također pitam: ako želim pisati, čitati, pjevati, svirati kitaru ili odgonetnuti neki geometrijski, fizički ili dijalektalni problem, trebam li čekati san ili primijeniti umijeće bez kojeg nijedna od ovih stvari ne može postojati ili se izvesti. No ipak i da želim upravljati brodom ne bih tako upravljao kako sanjam jer kazna bi bila neposredna. Stoga, kako dolikuje da bolesnici radije traže lijek od tumača snova nego od liječnika? Zar nam Eskulap ili Serapis mogu u snu propisati liječenje bolesti, a Neptun kormilarima ne može? I ako Minerva daje lijek bez liječnika, zar Muze neće dati sanjajućima znanje pisanja, čitanja i ostalih umijeća? No da se liječenje bolesti tako daje,

²⁴ *Item ex iecinore gladiatoris iugulati particulam aliquam novies datam consumant. <Hoc> quaeque eiusdem generis sunt, extra medicinae professionem cadunt, quamvis profuisse quibusdam visa sint.* Scribonius Largus, *Compositiones* XVII.

²⁵ *Sunt verba et voces quibus hunc lenire dolorem / possis et magnam morbi deponere partem. / Laudis amore tumes: sunt certa piacula quae te / ter pure lecto poterunt recreare libello. / Invidus, iracundus, iners, vinosus, amator, / nemo adeo ferus est, ut non mitescere possit, / si modo culturae patientem commodet aurem..* Horatius, *Epistulae*, I, 34-40.

²⁶ Scarborough, John: *Roman medicine*. London, 1969: 135.

²⁷ *Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis vel certi doloris sanitatem pollicentur: ut puta si auricularius, si fistulae vel dentium. Non tamen si incantavit, si inprecatus est, si, ut vulgari verbo impostorum utar, si exorcizavit: non sunt ista medicinae genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum praedicatione adfirmant.* *Digesta Iustiniani Augusti*, L, 13.1.3.

davalo bi se i ono što sam naveo. Budući da se to ne daje, ne daje se ni lijek; propada sav prisvojen ugled snova.²⁸

1.2. Religija i medicina

Rimska verzija liječnika uključivala je i funkciju svećenika. Medicinska svetišta uživala su povoljnu reputaciju kod naroda. Prema rimskoj predaji kuga je harala u 5. st. pr. Kr. i bila je umirena posvećivanjem hrama Apolonu. Kasnije se javlja Apolon *Medicus*:

*To je razlog što se sposobnost iscjeljenja pripisuje istom jer umjerena je vrućina sunca bijeg od svih bolesti. Stoga, smatraju da je Apolon imenovan kao onaj koji otklanja bolesti kao da je Apello. Ovo mišljenje podudarilo se s izgovorom imena na latinskom tako da se ime ovog boga ne prevodi i tako da shvaćas Apolona kao onog koji tjera nevolje. Ali i Lindi štiju Apolona „od kuge“, nazvanog tim nadimkom budući da je prekinuo kugu. Po istoj zamisli se u našoj svetoj službi njeguju bogovi spasitelja i liječnika. Naime djevice Vestalke tako zazivaju: Apolone Liječniče, Apolone Pean. Dakle, budući da su dva najveća učinka ove zvijezde, to jest sunca, jedan čijim umjerenim žarom pomaže životu smrtnika, drugi čijim bacanjem zraka katkada pušta opasan otrov, oni označavaju pojedine učinke istim dvama imenima s osobnim oblicima, nazivajući boga Ἱήϊον i Παιῶνα: imena su u oba slučaja prikladna, jedno je za liječenje, drugo za zadavanje udarca.*²⁹

²⁸ *Quodsi ita natura paratum esset ut ea dormientes agerent quae somniarent, adligandi omnes essent, qui cubitum irent; maiores enim quam ulli insani efficerent motus somniantes. Quodsi insanorum visis fides non est habenda, quia falsa sunt, cur credatur somniantium visis, quae multo etiam perturbatiora sunt, non intellego; an quod insani sua visa coniectori non narrant, narrant qui somniaverunt? Quaero etiam, si velim scribere quid aut legere aut canere vel voce vel fidibus aut geometricum quiddam aut physicum aut dialecticum explicare, somniumne expectandum sit, an ars adhibenda, sine qua nihil earum rerum nec fieri nec expediri potest. Atqui, ne si navigare quidem velim, ita gubernem, ut somniaverim; praesens enim poena sit. Qui igitur convenit aegros a coniectore somniorum potius quam a medico petere medicinam? An Aesculapius, an Serapis potest nobis praescribere per somnum curationem valetudinis, Neptunus gubernantibus non potest? Et si sine medico medicinam dabit Minerva, Musae scribendi, legendi, ceterarum artium scientiam somniantibus non dabunt? At si curatio daretur valetudinis, haec quoque quae dixi darentur; quae quoniam non dantur, medicina non datur; qua sublata tollitur omnis auctoritas somniorum. Cicero, De divinatione, II, 122-3. Usp. Wöhle, Georg: Cicero über Gesundheit, Krankheit, Ärzte. U: Göttinger forum für Altertumswissenschaft, 13, 2010, 159-188.*

²⁹ *Hinc est quod eidem attribuitur medendi potestas, quia temperatus solis calor morborum omnium fuga est. Nam ὡς ἀπελαύνοντα τὰς νόσους ἀπόλλωνα tamquam ἀπέλλωνα cognominatum putant. Quae sententia Latinae quoque nominis enuntiationi congruens fecit, ne huius dei nomen verteremus, ut Apollinem apellentem mala intellegas, quem Athenienses ἰατρίκατον appellant. Sed et Lindii colunt Apollinem Δαίμον, hoc cognomine finita pestilentia nuncupatum. Eadem opinio sospitalis et medici dei in nostris quoque sacris fovetur. Namque virgines Vestales ita indignant: Apollo Medice, Apollo Paeon. Cum ergo sint huiusce sideris, id est solis, duo maximi effectus, alter quo calore temperato iuvat mortalium vitam, alter quo iactu radiorum nonnumquam pestiferum virus immittit, duo eademque cognomina circa singulos effectus propriis enuntiationibus signant, appellantes deum Ἱήϊον atque Παιῶνα: quae cognomina utrique effectui apta sunt, ut sit Ἱήϊος ἀπὸ τοῦ ἰᾶσθαι, id est a sanando, et Παιῶν ἀπὸ τοῦ παύειν τὰς*

Nadalje se spominje rimski bog liječništva Eskulap koji je došao u Rim iz Epidaura u Grčkoj, gdje je poznat pod nazivom Asklepije: *U knjigama je otkriveno da se Eskulap treba pozvati iz Epidaura u Rim. No jer su konzuli bili zauzeti ratom, te se godine nije ništa dogodilo u vezi toga, osim što je u Eskulapovu čast održana jednodnevna svečanost.*³⁰ I u drugim izvorima Eskulap dolazi u Rim.³¹ Priča glasi:

*Proučivši Sibiline knjige otkriveno je brigom svećenika da se prijašnje zdravlje ne može povratiti drugačije nego da Eskulap bude pozvan iz Epidaura. Nakon što je onamo poslano poslanstvo, vjerovalo se da će se steći jedinstvena pomoć sudbonosnog lijeka sa svojim ugledom zbog kojeg je već bio vrlo poznat u zemljama. I rimsko građanstvo se nije zavaralo. Pomoć je zatražena i obećana je jednakim žarom. Odmah su stanovnici Epidaura odveli rimsko poslanstvo u Eskulapov hram koji je udaljen pet tisuća koraka od njihovog grada i pozvali su ih vrlo ljubazno da odatle uzmu i nose što god smatraju prema vlastitom sudu korisnim za državu. Takva spremna popustljivost građana popraćena je božanskom voljom samog boga koji je potvrdio riječi smrtnika božanskom uslužnošću: ako je zaista zmija koja je rijetko viđena, ali nikad bez male koristi, štovana od stanovnika Epidaura u obličju Eskulapa, počela kliziti po vrlo napuštenim dijelovima grada s blagim očima i nježnim pokretom[...] Kad su se poslanici iskricali na obali Tibera, zmija je preplivala na otok gdje je posvećen hram. Po njezinu dolasku rastjerala je bolest zbog čijeg je lijeka bila pozvana.*³²

Prema Vitruviju (*Marcus Vitruvius Pollio*) u svetištima Eskulapu postojale su lijekovite vode i izvori:

άνιας, et rursus Ἰήϊος ἀπὸ τοῦ ἰέναι, ab inmittendo,— βέλος ἐχεπευκὲς ἐφιεῖς, et Παιῶν ἀπὸ τοῦ παῖεν, a feriendo. Macrobius, *Saturnalia*, I, 17. 14-16.

³⁰ *Inventum in libris Aesculapium ab Epidauro Romam arcessendum. Neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum, praeterquam quod unum diem Aesculapio supplicatio habita est.* Livius, *Ab urbe condita*, X, 47.

³¹ *Unde Coroniden circumflua Thybridis alti / insula Romuleae sacris adiecerit urbis.* Ovidius, *Metamorphoses*, XV, 624-5.

Quod tamen ex ipsis licuit mihi discere fastis, / sacravere patres hac duo templa die. / accepit Phoebo nymphaque Coronide natum / insula, dividua quam premit amnis aqua. / Iuppiter in parte est: cepit locus unus utrumque / iunctaque sunt magno templa nepotis avo. Ovidius, *Fasti*, I, 289-94.

³² *Cura sacerdotum inspectis Sibyllinis libris animadvertit non aliter pristinam recuperari salubritatem posse quam si ab Epidauro Aesculapius esset accersitus. Itaque eo legatis missis unicum fatalis remedii opem auctoritate sua, quae iam in terris erat amplissima, impetraturam se credidit. Neque eam opinio decepit: pari namque studio petium ac promissum est praesidium, e vestigioque Epidauri Romanorum legatos in templum Aesculapii, quod ab eorum urbe V passuum distat, perductos ut quidquid inde salubre patriae laturos se existimassent pro suo iure sumerent benignissime invitaverunt. Quorum tam promptam indulgentiam numen ipsius dei subsecutum verba mortalium caelesti obsequio conprobavit: si quidem is anguis, quem Epidauri raro, sed numquam sine magno ipsorum bono visum in modum Aesculapii venerati fuerant, per urbis celeberrimas partes mitibus oculis et leni tractu labi coepit [...] atque in ripam Tiberis egressis legatis in insulam, ubi templum dicatum est, tranavit adventuque suo tempestatem, cui remedio quaesitus erat, dispulit.* Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia*, I, 8.2.

*Postojat će tako prirodni dekor, prvo ako se za sve hramove odabiru najzdravija područja i prikladni izvori vode u ovim mjestima u kojima se grade svetišta, osobito Eskulapu, boginji zdravlja i za druga božanstva čijom liječničkom moći ozdravljaju bolesni. Naime, bolesni brže ozdravljaju kad su iz zaraženog mjesta preneseni u zdravo i njima se pruža mogućnost korištenja vode iz ljekovitih izvora. Tako se ostvaruje da po prirodi mjesta s dostojanstvom božanstvo prima veću i višu vjeru. Isto će tako postojati prirodne ljepote ako se svjetlo uzima s istoka za spavaonice i knjižnice; za kupališta i zimovališta od hladnog zalaska, za galerije i sobe kojima treba stalna svjetlost sa sjevera, jer se to područje neba ne osvjetljava niti zamračuje kretanjem sunca, nego je sigurno nepromijenjeno tijekom dana.*³³

2. Društveni slojevi liječnika

Liječnici su mogli postati svi kao što piše kod Skribonija: *Stoga smo zamijetili da su mnogi na osnovi znanja o liječenju samo jedne bolesti stekli puni naziv liječnika.*³⁴

Postojali su tako: *servi medici, liberti, ingenui i peregrini.*

Robovi su najčešće obavljali liječnički posao. Nije si svaki *civis Romanus* mogao priuštiti svojeg osobnog roba liječnika. *Servus medicus* je predstavljao simbol statusa iako je pribavljanje, izobrazba i smještaj takvog roba bio veliki trošak.³⁵ Osobito su se *homines novi* smatrali primoranim za takvu investiciju.³⁶ Na rimskom se imanju događalo: *Na rimskim imanjima su ratari radije imali liječnike koje su godišnje pozivali nego imali svoje u vili, jer*

³³ *Naturalis autem decor sic erit, si primum omnibus templis saluberrimae regiones aquarumque fontes in iis locis idonei eligentur in quibus fana constituentur, deinde maxime Aesculapio Saluti, quorum deorum plurimi medicinis aegri curari videntur. Cum enim ex pestilenti in salubrem locum corpora aegra translata fuerint et e fontibus salubribus aquarum usus subministrabuntur, celerius convalescent. Ita efficitur uti ex natura loci maiores auctasque cum dignitate divinitas excipiat opiniones. Item naturae decor erit, si cubiculis et bybliothecis ab oriente lumina capiuntur, balineis et hibernaculis ab occidente hiberno, pinacothecis et quibus certis luminibus opus est partibus a septentrione, quod ea caeli regio neque exclaratur neque obscuratur solis cursu sed est certa immutabilis die perpetuo.* Vitruvius, *De architectura*, I, 2, 7.

³⁴ *Multos itaque animadvertimus unius partis sanandi scientia medici plenum nomen consecutos.* Scribonius Largus, *Compositiones*, Praefatio.

³⁵ *Sin autem notarius sit vel medicus sive masculus sive femina, notarius quidem usque ad quinquaginta, medicus autem usque ad sexaginta taxetur.* Codex Iustiniani Augusti, 7.7.1.5a. Prema Justinijanovu kodeksu za roba liječnika plaćalo se i do 60 zlatnika.

³⁶ Izvor: Bujalkova, Maria: *Sklaven in der antiken Medizin*. U: *Graeco-latina Brunesia* 18, Brno, 2013: 73.

smrt jednog zanatlije ponekad upropasti zaradu. Taj su dio velikog imanja bogati navikli povjeriti vlastitim ljudima. Ako su imanja daleko od grada ili sela, opremaju se radnicima i ostalim korisnim umjetnicima koje imaju u vili tako da sluge i robovi ne napuštaju posao s imanja i radije ne ljenčare kao na prazniku za nesvećanih dana, nego zemlju čine plodonosnijom obavljajući posao.³⁷

Također postoje primjeri u kojima su robovi liječnici bili u stanju kupiti slobodu i postati oslobođenici. Nakon što bi to uspjeli, mogli su otvoriti vlastitu praksu. Ali takav bi liječnik često bio ograničen jer je još bio obavezan bivšem gospodaru. On je još uvijek imao pravo iskorištavati njegovu službu. A ako je i gospodar bio liječnik, imao je pravo zabraniti svom oslobođeniku sudjelovanje u konkurenciji. U odnosu na druge robove u rimskoj kući *servus medicus* stajao je na višem položaju. No ipak je jeo za istim stolom s drugim robovima, što pokazuje da je ipak bio samo rob.³⁸

I sam je gospodar kuće običavao u znak zahvalnosti i po vlastitom sudu osloboditi svojeg roba: *Lucius Titius ita testamento cavit: "Medicos tibi commendo illum et illum: in tuo iudicio erit, ut habeas bonos liberos et medicos. Quod si ego libertatem eis dedissem, veritus sum, quod sorori meae carissimae fecerunt medici servi eius manumissi ab ea, qui salario expleto reliquerunt eam". Quaero, an fideicommissa libertas supra scriptis competere potest? Respondit secundum ea quae proponerentur non necessitatem heredibus impositam, sed arbitrium permissum.*³⁹

Jedna četvrtina liječnika u Rimu bili su oslobođenici ili njihovi potomci.⁴⁰ *Medici liberti* koji su bili u službi cara imali su poseban, privilegiran položaj u Rimu. Najpoznatiji *medicus libertus* bio je Antonije Musa (*Antonius Musa*), oslobođenik cara Augusta kojemu je

³⁷ *Itaque in hoc genus coloni potius anniversarios habent vicinos, quibus imperent, medicos, fullones, fabros, quam in villa suos habeant, quorum non numquam unius artificis mors tollit fundi fructum. Quam partem lati fundi divites domesticarum copiarum mandare solent. Si enim a fundo longius absunt oppida aut vici, fabros parant, quos habeant in villa, sic ceteros necessarios artifices, ne de fundo familia ab opere discedat ac profestis diebus ambulet feriata potius, quam opere faciendo agrum fructuosiores reddat.* Varro, *De re rustica*, I, 16.4.

³⁸ Izvor: Bujalkova, Maria: *Sklaven in der antiken Medizin*. U: *Graeco-latina Brunesia* 18, Brno, 2013: 73.

³⁹ *Digesta Iustiniani Augusti*, 40.5.41.6. Opisan je slučaj u kojem Lucije u oporuci navodi da preporuča liječnika ovog i ovog, a prema vlastitom sudu treba zaključiti jesu li dobri oslobođenici i liječnici. Bojao se je ako im da slobodu da bi činili kao robovi liječnici njegove najdraže sestre, nakon što im je dala slobodu, ostavili su je po primitku plaće. *Digesta Iustiniani Augusti*, 40.5.41.6.

⁴⁰ Izvor: Scarborough, John: *Roman medicine*. London, 1969: 111.

spasio život hladnim kupkama.⁴¹ U čast liječnika Antonija Muse, čijom brigom je ozdravio od opasne bolesti, skupivši novac dao je (August) postaviti kip pokraj onog Eskulapa.⁴²

Broj je slobodnih građana koji su se bavili medicinom bio neznatan.⁴³ U pravnim se spisima spominju slučajevi u kojima su građani izvršavali poslove, ali nisu za to djelo primali *merces*⁴⁴. To čine *ex officio*⁴⁵. Epigrafski materijal također pruža pretpostavke o tome jesu li se zaista slobodni građani bavili medicinom: *D(is) M(anibus) C(ai) Plinii Valeriani medici qui vixit ann(os) XXII, m(enses) VI, d(ies) V, parentes. C.I.L. 5, 5317; D(is) M(anibus) S(acrum). M(arco) Casineio 'Paeto medico. Casineia. Artemisia co(n)iux cum quo vixit ann(os) XXV. b(ene) m(erenti) f(ecit), C.I.L. IX, 1714.*

Najveća su postignuća u području medicine u Rimu postigli grčki robovi i oslobođenici. Neki poznati grčki liječnici koji su živjeli u Rimu bili su: Arhagat (*Archagatos*), Asklepijad Bitinijski (*Asklepiades*), Temison (*Themison*), Tesal (*Thessalos*), Harmid⁴⁶ (*Charmis*), Galen, Kasije⁴⁷ (*Cassius*). Oni su teorijski opisali medicinu, osnovali škole i u Rim donijeli nove smjerove u liječništvu, kao što su pneumatika, eklektika, dogmatizam, empirizam.⁴⁸

Prema Pliniju Kasije Hermina (*Cassius Hermina*) jedan je od najstarijih pisaca i on kaže da je prvi grčki liječnik koji je došao u Rim bio Arhagat, koji je došao s Peloponeza za konzula Lucija Emilija i Marka Livija 219. g. pr. Kr. Također navodi da mu je dano građansko pravo i na Acilijevom mu je raskršću zbog toga kupljena taberna o javnom trošku. On je bio izvrstan *Vulnerarius* i prvo je njegov dolazak bio čudesno hvaljen, no uskoro se zbog okrutnosti rezanja i paljenja njegov naziv promijenio u *Carnifex*⁴⁹. Umijeće je kao i sve

⁴¹ Ibid., 111.

⁴² *Medico Antonio Musae, cuius opera ex ancipiti morbo convaluerat, statuam aere conlato iuxta signum Aesculapi statuerunt.* Suetonius, *Augustus*, 59.

⁴³ Izvor: Gómez Royo, Enrique, Buigues Oliver, Gabriel: *Die Haftung der Ärzte in den klassischen und nachklassischen Quellen.* u: *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 37, 1990: 177.

⁴⁴ Plaća.

⁴⁵ Kao prijateljsku uslugu.

⁴⁶ *Hi regebant fata, cum repente civitatem Charmis ex eadem Massilia invasit damnatis non solum prioribus medicis, verum et balineis, frigidaque etiam hibernis algoribus lavari persuasit.* Plinius, *Naturalis historia*, XXIX, 5.

⁴⁷ *Ergo etiam ingeniosissimus saeculi nostri medicus, quem nuper vidimus, Cassius febricitanti cuidam et magna siti adfecto, cum post ebrietatem eum premi coepisse cognosset, aquam frigidam ingessit; qua ille epota cum vini vim miscendo fregisset, protinus febrem somno et sudore discussit.* Celsus, *Prooemium*, 69.

⁴⁸ Usp. Gómez Royo, Enrique, Buigues Oliver, Gabriel: *Die Haftung der Ärzte in den klassischen und nachklassischen Quellen.* u: *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 37, 1990: 167-196.

⁴⁹ Krvnik.

liječnike donio na zao glas, što se može najjasnije shvatiti iz Katona, čijem ugledu vrlo malo pridonosi pobjeda i cenzura, toliko više je u njegovu karakteru.⁵⁰

Ciceron govori o liječniku Asklepijadu kojeg hvali ne samo kao prijatelja, nego i kao najrječitijeg liječnika među svima ostalima. On se prema Ciceronu ne služi samo medicinskim umijećem nego i svojom rječitošću.⁵¹

Zatim slijedi odlomak o grčkom liječniku Temisonu:

Tako je medicina koja liječi pravilnom ishranom podijeljena na dva dijela, jedni tvrde da je racionalno umijeće, drugi samo iskustvo, ali poslije ovih koji su spomenuti iznad nitko se nije bavio ni sa čim, osim onim što se prihvatilo od predaka, sve dok velikim dijelom Asklepije nije promijenio način liječenja. Od nasljednika je Temison u starosti također promijenio neke stvari. I zaista preko tih ljudi naraslo nam je najviše to spasonosno zanimanje.⁵²

2.1. Žene kao liječnice

Izvori koji govore o liječnicama u antici su fragmentarni, tek nekoliko usputnih spominjanja kod klasičnih autora i nekoliko preporuka kod medicinskih autora. Liječnice su činile samo mali postotak liječnika, ali su bile dio antičkog društva. Latinski naziv za primalju bio je *obstetrix*, a za liječnicu *medica*.

Socijalni položaj liječnica jako se razlikovao. S rimskih natpisa poznate su liječnice: Ayllia Polia⁵³, (Vibia) Primilla⁵⁴, Metilia Donata⁵⁵, Scantia Redempta⁵⁶. One su bile slobodne

⁵⁰ Cassius Hemina ex antiquissimis auctor est primum e medicis venisse Romam Peloponneso Archagathum Lysaniae filium L. Aemilio M. Livio cos. anno urbis DXXXV, eique ius Quiritum datum et tabernam in compito Acilio emptam ob id publice. Vulnerarium eum fuisse egregium, mireque gratum adventum eius initio, mox a saevitia secandi urendique transisse nomen in carnificem et in taedium artem omnesque medicos, quod clarissime intellegi potest ex M. Catone, cuius auctoritati triumphus atque censura minimum conferunt; tanto plus in ipso est. Plinius, *Naturalis historia*, XXIX, 6.

⁵¹ [...] neque vero Asclepiades, is quo nos medico amicoque usi sumus tum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. Cicero, *De oratore*, I, 62.

⁵² Sic in duas partes ea quoque, quae victu curat, medicina divisa est, aliis rationalem artem, aliis usum tantum sibi vindicantibus, nullo vero quicquam post eos, qui supra comprehensi sunt, agitante, nisi quod acceperat, donec Asclepiades medendi rationem ex magna parte mutavit. Ex cuius successoribus Themison nuper ipse quoque quaedam in senectute deflexit. Et per hos quidem maxime viros salutaris ista nobis professio increvit. Celsus, *Prooemium*, II.

⁵³ Asyllia L(ucii) F(ilia) Polia / medica h(ic) s(ita) e(st) vix(it) a(nnis) LXV / Fuscus l(ibertus) d(e) s(uis) f(ecit). C.I.L. VIII, 24679.

građanke. Oslobođenice su bile: Minucia Asste⁵⁷, Venuleia Sosis⁵⁸, Iulia Sophia⁵⁹, Iulia Sabina⁶⁰. Oslobođenice ili slobodne građanke bile su: Sentia Elis⁶¹, Terentia Prima⁶², Iulia Saturnina⁶³, Valeria Berecunda⁶⁴ i Valia Calliste⁶⁵. Iulia Pye⁶⁶ je vjerojatno bila oslobođenica. Melitene⁶⁷ i Secunda⁶⁸ bile su robinje.⁶⁹

Vjerojatno je da se praksa liječnica u prvom redu bavila ženskim bolestima i rađanjem. Donat (*Aelius Donatus*) komentira Terencijevu scenu: *Pogledaj u ovoj sceni kako je vješto prikazan običaj liječnika da iz kuće bolesnika izlaze i liječnik i liječnica.*⁷⁰ Dok Marcijal (*Marcus Valerius Martialis*)⁷¹ piše da *medica* većinom ima posla s ženama.

Prema *Codex Iustiniani medicae* su uglavnom samo *obstetrices*.⁷²

⁵⁴ *Deae sanctae meae / Primillae medicae / L(uci) Vibi Melitonis f(iliae) / vixit annis XXXXIII / ex eis cum L(ucio) Cocceio / Aphthoro XXX sine / querella fecit / Aphthorus coniug(i) / optima castae / et sibi.* C.I.L. VI, 7581.

⁵⁵ *Metilia Donata medic[a] / de sua pecunia dedit / l(ocus) d(atu)s d(ecreto) d(ecurionum).* C.I.L. XIII, 2019.

⁵⁶ *Scantiae Redemptae in / comparabilissimae feminae, que / ius de vita documenta non sufficit / mediocritas hominum at cumulum laudis / pervenire. Fuit namque iuvenis ista / omni genere laudis condigna: primo deificae / sanctitatis pudicitiae, vallata honestate morum / [in]nata, piaetas in parentibus procliva, castitate inlustris / [t]enacitatis, magistra ver[e]cundiae, antist[et]is disciplin[ae] / in] medicina fuit, et innocentiae singularis / [t]alis fuit, ut esset exemplum. Matrimoni fuit t[al]is, / ut contemneret iuventutem. Nam maritus am[is]it / coiugem familiarem salutis et vitae suae nut[ri]c[em]. / Haec vixit annis XXII mensibus X / Fl(avius) Tarentinus et Scantia Redempta / parentes filiae dulcissimae / sibi que fecerunt.* C.I.L. X, 3980.

⁵⁷ *Minucia / (mulieris) liberta Asste / medica.* C.I.L. VI, 9615.

⁵⁸ *Venuleia / (mulieris) l(iberta) Sosis / medica.* C.I.L. VI, 9617.

⁵⁹ *Iulia Sophia / Isidori Ti(beri) Caesaris / Augusti l(iberti) l(iberta) medic(a) / vixit annos XXII.* Epigraphica 34 (1972).

⁶⁰ *Deis Manib(us) / Iuliae Q(uinti) l(ibertae) / Sabinae / medicae / Q(uintus) Iulius Atimetus / coniugi / bene merenti.* C.I.L. IX, 5861.

⁶¹ *C(aius) Cornelius / Meliboeus sibi et / Sentiai / Elidi medicai / contuber(nali) / Sentiai Aste.* C.I.L. V, 3461.

⁶² *D(is) M(anibus). Terentiae / Niceni Terentiae / Primaes medicas li / bertae fecerunt / Mussius Antiochus / et Mussia Dionysia / fil(ii) m(atr)i b(ene) m(erenti).* C.I.L. VI, 9616.

⁶³ *D(is) M(anibus) s(acrum) / Iuliae Saturninae / ann(or)um XXXXV / uxori incomparabili / medicae optima / mulieri sanctissimae / Cassius Philippus / maritus ob meritis / H(ic) s(ita) e(st).S(it) t(ibi) t(erra) l(evis).* C.I.L. II, 497.

⁶⁴ *D(is) M(anibus). / Valeriae Berecundae Iatromeae / regionis suae primae q(uae) v(ixit) ann(os) XXXIII / m(enses) VIII d(ies) XXVIII Valeria Bitalis filia / matri dulcissimae et Publius Gellius Bitatio / coiugi sanctissimae b(ene) m(erenti) f(e)c(e)r(unt) et sibi / et Gellio Chresimo fratri et Iuliae Chre / ste sorori et ego Bitatio Chresten s(upra) s(criptam) / quem vice filiae attendo et liberis / eorum. Hoc monumentum et loci sca / lare cubiculi superioris f(aciendum) c(uravi) et lib(ertis) lib(ertabus) q(ue) / p(os)t(e)r(is)q(ue) eorum. Petrei bibas.* C.I.L. VI, 9477.

⁶⁵ *D(is) M(anibus) / Valiae Calliste / iatromeae Ca / ecilius Lusimacii / chus (sic) coiugi suae fec(it).* C.I.L. VI, 9478.

⁶⁶ *Iulia / Pye / medica.* C.I.L. VI, 9614.

⁶⁷ *Melitine / medica / Appulei.* C.I.L. VI, 6851.

⁶⁸ *Secunda / Livillaes / medica.* C.I.L. VI, 8711.

⁶⁹ Izvor: Parker, Holt: *Women doctors in Greece, Rome, and the Byzantine Empire.* U: Furst, Lilian (ur.): *Women Healers and Physicians. Climbing a long Hill.* Kentucky, 1997: 131-150.

⁷⁰ *In hac scena specta, quam scite expressa sit consuetudo medici, vel medicae egredientis ex aegri domo.* Stallbaum, Gottfried; Westerhoff / Arnoldus Henricus (ur.): *P. Terenti Afri Comoediae sex cum interpretatione Donati et Calphurnii et commentario perpetuo.* Leipzig, 1830: 130.

⁷¹ *Protinus accedunt medici medicaeque recedunt.* Martialis, Epigrammata, XI, 71, 7.

⁷² *Exceptis notariis et medicis utriusque sexus [...] medicos autem et obstetrices sexaginta.* Codex Iustiniani, 6.43.3.1.

2.2. Obrazovanje

Naobrazbu je liječnik stjecao čitanjem medicinskih spisa i iskustvom.⁷³ Celzo tako piše: *Bolesti se ne liječe rječitošću nego lijekovima. Čovjek od malo riječi, koji s praksom dobro raspoznaje, bit će bolji liječnik nego netko bez prakse koji oplemenjuje svoj jezik.*⁷⁴ Rimljani su također bili svjesni da je medicina bila zasnovana samo na pretpostavkama: *U mnogim slučajevima ne samo pretpostavke nego i iskustvo ne pružaju odgovor i katkada ni groznica ni jelo ni san ne slijede kako je uobičajeno.*⁷⁵

Dakle, nisu postojale medicinske škole, nego centri za obrazovanje na Kosu, Knidu, u Aleksandriji, Rimu, Pergamu, Smirni, Efezu i u blizini velikih knjižnica.⁷⁶ Ugled je knjižnice u Aleksandriji preživio i do vremena Amijana Marcelina (*Ammianus Marcellinus*): *Medicinski nauk pak, čija pomoć se često traži u ovom našem životu, tako raste iz dana u dan da, ako i posao liječnika to ukazuje, ipak je umjesto svakog dokaza za pohvalu znanja dovoljno ako je rekao da je obrazovan u Aleksandriji.*⁷⁷

Osnovni način obrazovanja bilo je šegrtovanje kod drugih liječnika i zanimanje liječnika se prenosilo s koljena na koljeno. Tako liječnik Simah (*Symmachus*) dolazi u posjet pacijentu u pratnji stotinu učenika.⁷⁸ I Celzo se žali na one koji se brinu za veliku bolnicu (*valetudinarium*) jer se ne mogu u potpunosti posvetiti pojedincima i pribjegavaju

⁷³ *Etiam sapientiae studiosos maximos medicos esse, si ratiocinatio hoc faceret: nunc illis verba superesse, deesse medendi scientiam.* Celsus, *De medicina*, Prooemium, 29.

⁷⁴ *Neque quaerendum esse quomodo spiremus, sed quid gravem et tardum spiritum expediat; neque quid venas moveat, sed quid quaeque motus genera significant. Haec autem cognosci experimentis. Et in omnibus eiusmodi cogitationibus in utramque partem disseri posse; itaque ingenium et facundiam vincere, morbos autem non eloquentia sed remediis curari. Quae si quis elinguis usu discreta bene norit, hunc aliquanto maiorem medicum futurum, quam si sine usu linguam suam excoluerit.*, Ibid., 39.

⁷⁵ *Est enim haec ars coniecturalis. Neque respondet ei plerumque non solum coniectura sed etiam experientia et interdum non febris, non cibus, non somnus subsequitur, sicut adsuevit.* Ibid., 48.

⁷⁶ Izvor: Parker, Holt: *Women doctors in Greece, Rome, and the Byzantine Empire*. U: Furst, Lilian (ur.): *Women Healers and Physicians. Climbing a long Hill*. Kentucky, 1997: 135.

⁷⁷ *Medicinae autem, cuius in hac vita nostra nec parca nec sobria desiderantur adminicula crebra, ita studia augentur in dies ut, licet opus ipsum redoleat, pro omni tamen experimento sufficiat medico ad commendandam artis auctoritatem, si Alexandriae se dixerit eruditum.* Annianus Marcellinus, *Rerum gestarum*, XXII, 16, 18.

⁷⁸ *Languebam: sed tu comitatus protinus ad me / venisti centum, Symmache, discipulis. / Centum me tetigere manus aquilone gelatae: / non habui febrem, Symmache, nunc habeo.* Martialis, *Epigrammata*, V, 9.

općenitom.⁷⁹ A Plinije se podsmjehuje onima koji radije sjede u školi i slušaju nego što idu u divljinu i traže različite biljke.⁸⁰

Iako je postojala nekakva vrsta poduke, u praksi su liječnici oni koji su sebe nazivali liječnicima⁸¹. I još bitnije, liječnici su bili oni priznati od zajednice kao liječnici.

Velik problem koji su liječnici imali pri prakticiranju i učenju svojeg zanata bile su česte prijevare pri nabavci droga. Obično su se morali pouzdati u preprodavače droga za vlastite zalihe. Tako kod Plinija čitamo: *I sve to liječnici ne znaju, što se s njihovim dopuštenjem treba reći. Povode se za imenima, uolikoj mjeri su udaljeni od proizvodnje lijekova, što je običavalo biti osobiti posao medicine. Sada koliko god puta nalete na knjige, želeći iz njih sastaviti nešto, to jest da na trošak bolesnika iskušaju bilješke, vjeruju ulici Seplasia što kvari sve prijevarama. Već se kupuju gotovi flasteri i očni balzami, i tako se diže pokvarena i zavaravajuća roba Seplasiae!*⁸²

2.3. Liječnička plaća

Jedan je od glavnih razloga za biranje liječničkog zanimanja bila velika zarada koju je liječnički posao omogućavao. Sam Ciceron smatra da liječniku treba nešto platiti da postane revniji.⁸³ O velikim zaradama, koje su uživali liječnici, čitamo kod Plinija:

*Pristigli su iz Egipta, legla takvih bolesti, liječnici koji posvećuju svu pozornost svojoj velikoj koristi, budući da je sigurno da je Manilius Cornutus, bivši pretor i legat akvitanske provincije, ponudio 200.000 sestercija za liječenje od bolesti.*⁸⁴

⁷⁹ Nam et ii, qui pecoribus ac iumentis medentur, cum propria cuiusque ex mutis animalibus nosse non possint, communibus tantummodo insistent; et exterae gentes, cum subtilem medicinae rationem non noverint, communia tantum vident; et qui ampla valetudinaria nutriunt, quia singulis summa cura consulere non sustinent, ad communia ista confugiunt. Celsus, *De medicina*, Prooemium, 65.

⁸⁰ Sedere namque in scholia auditioni operatos gratius erat quam ire per solitudines et quaerere herbas alias aliis diebus anni. Plinius, *Naturalis historia*, XXVI, 6. 2.

⁸¹ Itaque, Hercules, in hac artium sola evenit, ut cuicumque medicum se professo statim credatur, cum sit periculum in nullo mendacio maius. Ibid., XXIX, 8.

⁸² Atque haec omnia medici — quod pace eorum dixisse liceat — ignorant. Parent nominibus: in tantum a conficiendis medicaminibus absunt, quod esse proprium medicinae solebat. Nunc quotiens incidere in libellos, componere ex iis volentes aliqua, hoc est inpendio miserorum experiri commentaria, credunt Seplasiae omnia fraudibus corrumpenti. Iam quidem facta emplastra et collyria mercantur, tabesque mercium aut fraus Seplasiae sic excitetur! Plinius, *Naturalis historia*, XXXIV, 25.

⁸³ Medico ipsi puto aliquid dandum esse, quo sit studiosior. Cicero, *Ad Familiares*, XV, 4.

*Poznato je da je prije spomenuti Charmis uzeo na liječenje jednog bolesnika iz provincija za 200.000 sestercija i da je car Klaudije oduzeo liječniku rana Alkontu 1.000.000 sestercija za kaznu. Prognan je u Galiju, zatim se vratio i stekao isti iznos unutar par godina.*⁸⁵

U doba su rimskog carstva uz status liječnika dolazile neke časti i odgovornosti. Cezar (*Gaius Iulius Caesar*) je građanska prava dao svim liječnicima u Rimu (46. pr. Kr.), a Vespazijan (*Titus Flavius Vespasianus*) ih je oslobodio plaćanja poreza⁸⁶. Prema Justinijanovu kodeksu liječnik rob zarađivao je 60 zlatnika.⁸⁷

3. Rimski medicinski enciklopedisti o liječnicima

Prvi su grčki liječnici došli u Rim u 3. st. pr. Kr., zbog čega je kasno republikansko razdoblje u Rimu obilježeno utjecajem grčke racionalne medicine. Taj utjecaj slijedi i u carskom dobu. Odnos koji je obrazovan Rimljanin imao prema novopridošnoj medicinskoj praksi i njihovim praktičarima ocrtan je kod rimskih medicinskih enciklopedista. Među njima se izdvajaju Katon, Plinije, Varon (*Marcus Terentius Varro*), Vitruvije i Celzo (koji je i sam bio liječnik). Dakle, Katon i Plinije zauzimaju negativan stav prema grčkim utjecajima u medicini. Stara se rimska medicina prema Katonu i Pliniju sastojala isključivo od narodnih tradicija. Radije su samo sebe liječili, nego razvijali teoriju medicine kao Grci. Celzo i Vitruvije opisuju rimski način razmišljanja u doba carstva i stvaraju sintezu starijih utjecaja s vanjskima.

Iz Plinijeva odlomka saznajemo kako Katon govori o Grcima svom sinu Marku: *Pokazat ću što sam saznao u Ateni i da je dobro istraživati njihovu literaturu, ali ne je i*

⁸⁴ *Adveneruntque ex Aegypto, genetrice talium vitiorum, medici hanc solam operam adferentes magna sua praeda, siquidem certum est Manilium Cornutum e praetoriis legatum Aquitanicae provinciae HS CC elocasse in eo morbo curandum sese. Plinius, Naturalis historia, XXVI, 3.*

⁸⁵ *Notum est ab eodem Charmide unum aegrum e provincialibus HS CC reconductum, Alconti vulnerum medico HS [C] damnato ademisisse Claudium principem, eidemque in Gallia exulanti et deinde restituto adquisitum non minus intra paucos annos. Ibid., XXIX, 8, 22.*

⁸⁶ Izvor: Parker, Holt: *Women doctors in Greece, Rome, and the Byzantine Empire*. U: Furst, Lilian (ur.): *Women Healers and Physicians. Climbing a long Hill*. Kentucky, 1997: 136.

⁸⁷ *Sin autem notarius sit vel medicus sive masculus sive femina, notarius quidem usque ad quinquaginta, medicus autem usque ad sexaginta taxetur. Codex Iustiniani Augusti, 7.7.1.5a. [...] Medicos autem et obstetrices sexaginta, Ibid., 6.43.3.1.*

izučiti. Oni su bezvrijedan i nepoučljiv narod i promišljaj o ovome kao da je rekao prorok. Kadgod će nam taj narod dati svoju literaturu, sve će pokvariti, tako i više ako šalje svoje liječnike. Zajedno su se urotili da medicinom ubiju sve tuđince, ali to čine za plaću, da zadobiju povjerenje i lako nas unište. Oni i nas nazivaju tuđincima i blate nas prljavije nego ostale nazivajući nas Opici. Zabranjujem ti doticaj s liječnicima.⁸⁸

Nakon Katonova je vremena Varon živio u posljednjim godinama republike. Iako je rimsko seosko gospodarstvo centar diskusije njegova djela *De re rustica*, ono obuhvaća i sva područja znanja rimskog *pater familias*. Varon tvrdi da za ozdravljenje nije nužan liječnik: *Predstojnik treba imati zapisano ono što se odnosi na zdravlje ljudi i stoke i može se izliječiti bez liječnika.*⁸⁹ Dva su načina ove znanosti kao kod liječenja ljudi, u jednom se doziva liječnik, u drugom i sam pažljivi pastir može liječiti. *Pastir prilikom liječenja treba paziti na tri dijela: promatrati koji je uzrok bolesti, koji su simptomi tih uzroka i koji način liječenja bolesti treba provoditi.*⁹⁰ Usprkos tome, u Varonovu se tekstu nalazi citat u kojem spominje Hipokrata i rimskim zamislima prilagođava grčko medicinsko znanje: *Nije li onaj liječnik Hipokrat spasio za vrijeme velike epidemije ne samo jedno polje nego i mnoge gradove svojim znanjem?*⁹¹

Sam Plinije liječnicima predbacuje besramnost, trovanje i ubojstva: *Liječnici uče iz naših nevolja i rade pokuse na račun naših života. Samo liječnik je potpuno nekažnjen kad ubije čovjeka. (...) Što je bilo učestalije nego trovanje ili odakle više prijevara nego u oporukama? Štoviše, u velikaškim se kućama događaju i preljubi.*⁹² Plinije također tvrdi da preci nisu osuđivali samu medicinu, nego medicinsko umijeće. Prije svega, protivili su se iznuđivanju novca za spašavanje života. Zbog toga se priča da je Eskulapov hram, kad je on već prihvaćen

⁸⁸ *Dicam de istis Graecis suo loco, M. fili, quid Athenis exquisitum habeam et quod bonum sit illorum litteras inspicere, non perdiscere. Vincam nequissimum et indocile genus illorum, et hoc puta vatem dixisse: quandoque ista gens suas litteras dabit, omnia conrumpet, tum etiam magis, si medicos suos hoc mittet. Iurarunt inter se barbaros necare omnes medicina, sed hoc ipsum mercede faciunt, ut fides iis sit et facile disperdant. Nos quoque dictitant barbaros et spurcius nos quam alios Ὀπικῶν appellatione foedant. Interdixi tibi de medicis.* Plinius, *Naturalis historia*, XXIX, 7.

⁸⁹ *Quae ad validitatem pertinent hominum ac pecoris et sine medico curari possunt, magistrum scripta habere oportet.* Varro, *De re rustica*, II, 10, 10.

⁹⁰ *Cuius scientiae genera duo, ut in homine, unum ad quae adhibendi medici, alterum quae ipse etiam pastor diligens mederi possit. Eius partes sunt tres. Nam animadvertendum, quae cuiusque morbi sit causa, quaeque signa earum causarum sint, et quae quemque morbum ratio curandi sequi debeat.* Ibid., II, 1, 21.

⁹¹ *An non ille Hippocrates medicus in magna pestilentia non unum agrum, sed multa oppida scientia servavit?* Varro, *De re rustica*, I, 4, 5.

⁹² *Discunt periculis nostris et experimenta per mortes agunt, medicoque tantum hominem occidisse impunita summa est. [...] Quid enim venenorum fertilis aut unde plures testamentorum insidiae? Iam vero et adulteria etiam in principum domibus.* Plinius, *Naturalis historia*, XXIX, 8.

kao bog, sagrađen izvan grada pa potom ponovo na otoku, te da već dugo nakon Katona nisu izuzeli liječnike kad su Grke istjerali iz Italije.⁹³

Medicinsko se umijeće svaki dan toliko puta mijenja i udareni smo valom grčke dosjetljivosti. Jasno je da svatko od njih tko je jak u govoru odmah postaje gospodar našeg života i smrti, kao da ne žive milijuni naroda bez liječnika i bez medicine te kao što je rimski narod preko šesto godina živio, a sam nije spor u prihvatanju znanosti. Zapravo je i željan medicine, dok ju iskušanu nije prezreo.⁹⁴ Nije bilo sumnje da su svi ti (liječnici) loveći slavu nekim novitetom trgovali našim životima. Stoga ona jedna razilaženja u mišljenju oko bolesnika, jer nitko ne misli isto, da ne bude očit pristup drugoga. Odatle onaj nesretni natpis na spomenicima: ubila me gomila liječnika.⁹⁵

Vitruvije je bio upoznat s helenističkim djelima. Prihvaćao je pojedine ideje helenizma i prilagodio vlastitim zamislima.⁹⁶ Celzo je bio velik autoritet u medicini i zagovaratelj racionalne medicine. Smatrao je da medicina treba biti racionalna, da treba imati očigledne postavke, da se sve obscurno izbací iz samog umijeća, ako već ne iz glava liječnika.⁹⁷

3.1. Rimljani o liječnicima

⁹³ *Non rem antiqui damnabant, sed artem, maxime vero quaestum esse manipretio vitae recusabant. Ideo templum Aesculapii, etiam cum reciperetur is deus, extra urbem fecisse iterumque in insula traduntur et, cum Graecos Italia pellerent, diu etiam post Catonem, excepisse medicos. Augebo providentiam illorum. Ibid., XXIX, 8. 16-19.*

⁹⁴ *Mutatur ars cottidie totiens interpolis, et ingeniorum Graeciae flatu inpellimur, palamque est, ut quisque inter istos loquendo polleat, imperatorem ilico vitae nostrae necisque fieri, ceu vero non milia gentium sine medicis degant nec tamen sine medicina, sicuti populus Romanus ultra sexcentimum annum, neque ipse in accipiendis artibus lentus, medicinae vero etiam avidus, donec expertam damnavit. Ibid., XXIX, 5.*

⁹⁵ *Nec dubium est omnes istos famam novitate aliqua aucupantes anima statim nostra negotiari. Hinc illae circa aegros miserae sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur accessio alterius. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio: turba se medicorum perisse. Ibid., XXIX, 11.*

⁹⁶ *Disciplinam vero medicinae novisse oportet propter inclinationes caeli, quae Graeci κλίματα dicunt, et aeris et locorum qui sunt salubres aut pestilentes aquarumque usus. Sine his enim rationibus nulla salubris habitatio fieri potest. Vitruvius, De architectura, I, 1, 10.*

Hoc autem sive simulacrorum impulsu seu radiorum ex oculis effusionibus uti physicis placet videmus, utraque ratione videtur ita esse uti falsa iudicia oculorum habeat aspectus. Ibid., VI, 2, 3.

⁹⁷ *Igitur, ut ad propositum meum redeam, rationalem quidem puto medicinam esse debere, instrui vero ab evidentibus causis, obscuris omnibus non ab cogitatione artificis sed ab ipsa arte reiectis. Celsus, De medicina, Prooemium, 40.*

Većina onoga što je poznato o rimskim liječnicima potječe iz literature autora koji pripadaju visokom staležu u Rimu. Rad se liječnika različito vrednovao. No ipak, oni do određene mjere razjašnjavaju medicinske probleme svih staleža rimskog društva. Za one najsiromašnije skrbi *pharmacopola*⁹⁸. Siromašni su se također pouzdavali i u zaštitu božanstava.⁹⁹

Uobičajeni su nevješti liječnici. Tako Horacije kaže o liječnicima da se oni ne usuđuju davati gorkasti pelin bolesniku, osim onih koji su ga naučili davati.¹⁰⁰ No prema Horaciju postojali su i liječnici koji su brinuli za svoje pacijente.¹⁰¹

Marcijal piše o liječnicima da im zavode žene, izrabljuju bolesne i što je duža bolest to su im primanja veća. Svoje nepovjerenje Marcijal izražava u Epigramima: *Liječnik Herodes uzeo je kutljaču od bolesnika, primijećen rekao je: Glupane, pa što to ti piješ?*¹⁰² *Nedavno je Diaulus bio liječnik, sada je grobar siromašnih. Što kao grobar čini, činio je i kao liječnik.*¹⁰³ A Juvenal o liječniku piše da se smije dok siječe otečene hemeroide.¹⁰⁴

Liječnička je pomoć pri samoubojstvu bila češća u carskom razdoblju, premda je i tada bila rijetka.¹⁰⁵ U ulozi ubojice nalazi se liječnik kod Svetonija: *Davao je samo jedan sat onima kojima je zapovjedio da se ubiju. Da spriječi zatezanje, dovodio je liječnike koji su odmah liječili oklijevajuće. Naime, tako se zvalo rezanje vena radi ubijanja.*¹⁰⁶

Slučaj trovanja opisivali su i Kvint Kurcije Ruf (*Quintus Curtius Rufus*) i Tacit (*Publius Cornelius Tacitus*): *Parmenion, kad je čuo da liječnik Filip sprema otrov za kralja, napisavši pismo htio ga je spriječiti da što manje pije lijek koji mu je liječnik odlučio dati.*¹⁰⁷

⁹⁸ Šarlatan koji prodaje droge. Izvor: Horatius, *Satirae* I, 2.1.

⁹⁹ *Montium custos nemorumque virgo, / quae laborantis utero puellas / ter vocata audis / adimisque leto, / diva triformis*, Horatius, *Carmina*, III, 22. 1-5.

¹⁰⁰ *Navim agere ignarus navis timet; habrotonum aegro / non audet nisi qui didicit dare*. Horatius, *Epistulae*, II, 1. 114-115.

¹⁰¹ *Fidis offendar medicis, irascar amicis*, Horatius, *Epistulae*, I, 8, 9; *Hunc medicus multum celer atque fidelis / excitat hoc pacto*, Horatius, *Satires*, II, 3, 147-8.

¹⁰² *Clinicus Herodes trullam subdlexerat aegro: / deprensus dixit 'Stulte, quid ergo bibis?'* Martialis, *Epigrammata*, IX, 96.

¹⁰³ *Nuper erat medicus, nunc est vispillo Diaulus: / quod vispillo facit, fecerat et medicus*. Martialis, *Epigrammata*, I, 47.

¹⁰⁴ *Caeduntur tumidae medico ridente mariscae*. Juvenalis, *Satirae*, II, 13.

¹⁰⁵ Izvor: Grmek, Mirko Dražen: *Medejin kotao*. Zagreb, 2004: 150.

¹⁰⁶ *Mori iussis non amplius quam horarum spatium dabat; ac ne quid morae interveniret, medicos admovebat qui cunctantes continuo curarent; ita enim vocabatur venas mortis gratia incidere*. Suetonius, *Nero*, 37

¹⁰⁷ *Parmenio enim, cum audisset, venenum a Philippo medico regi parari, detertere eum voluit epistola scripta, quo minus medicamentum biberet, quod medicus dare constituerat*. Quintus Curtius, *Historiae Alexandri Magni*, VI, 10.34.

*I već Agripa pribavlja sudionika u zločinu, liječnika Ksenofonta. Vjeruje se da je on, kao da pomaže pokušavajući potaknuti na povraćanje, u njegovo grlo spustio pero premazano brzim otrovom, znajući da najveći zločini počinju s opasnošću, a završavaju nagradom.*¹⁰⁸

S druge strane, Seneka (*Lucius Annaeus Seneca*) hvali liječnike. *Od liječnika kupuješ nešto neprocjenjivo, život i dobro zdravlje, od učitelja lijepih umjetnosti, slobodan nauk i obrazovanje duha. Zato se njima ne plaća sama stvar nego trud, što nam služe i što se odvrću od svog posla nama odazivaju. Plaću ne dobivaju za zasluge nego za svoj angažman.*¹⁰⁹

*Preopširno će biti ako dalje tražim primjere prema kojima je jasno da velike stvari malo koštaju. Dakle, što? Zašto liječniku i učitelju više dugujem i plaćanjem se ne rješavam obaveze prema njima? Jer iz liječnika i učitelja prelaze u prijatelja i ne obvezuju nas umijećem koje prodaju nego dobroćudnom i prijateljskom namjerom.*¹¹⁰

Ciceron piše sljedeće: *Naime, tako raspravljaju: ako ti je sudbina da ozdraviš od ove bolesti, ako i dozoveš liječnika ili ga ne dozoveš, ozdravit ćeš. Nadalje, ako ti je sudbina da ne ozdraviš od ove bolesti, ako i dozoveš liječnika ili ga ne dozoveš, nećeš ozdraviti. Sudbina je da se dogodi jedno od to dvoje. Stoga ništa ne znači dozivati liječnika.*¹¹¹ Ipak liječnike smatra i svojim prijateljima. Tako spominje liječnika Seksta Fadija (*Sextus Fadius*) kojeg naziva *medicus suavis*¹¹² i *Alexion*, čiju uljudnost i ljubaznost hvali.¹¹³

Piše i pismo preporuke za liječnika Asclapona iz Patrasa. S njim je prijateljevao i njegovo mu se društvo jako sviđalo kao i njegova vještina koju je iskusio zbog bolesti u svojoj kući.

¹⁰⁸ *Iam sibi Xenophontis medici conscientiam adhibet. Ille tamquam nesus evomentis adiuvalet, pinnam rapido veneno inlitam faucibus eius demisisse creditur, haud ignarus summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio.* Tacitus, *Annales*, XII, 67.

¹⁰⁹ *Emis a medico rem inaestimabilem, vitam ac bonam valetudinem, a bonarum artium praeceptore studia liberalia et animi cultum; itaque his non rei pretium, sed operae solvitur, quod deservunt, quod a rebus suis avvocati nobis vacant; mercedem non meriti, sed occupationis suae ferunt.* Seneca, *De beneficiis*, VI, 15.

¹¹⁰ *Infinitum erit, si latius exempla conquiram, quibus appareat, parvo magna constare. Quid ergo? Quare et medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? Quia ex medico ne praeceptore in amicum transeunt, et nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna et familiari voluntate.* Ibid., VI, 16.1.

¹¹¹ *Sic enim interrogant: 'Si fatum tibi est ex hoc morbo convalescere, sive tu medicum adhibueris sive non adhibueris, convalesces; item, si fatum tibi est ex hoc morbo non convalescere, sive tu medicum adhibueris sive non adhibueris, non convalesces; et alterutrum fatum est; medicum ergo adhibere nihil attinet.'* Cicero, *De fato*, 28-29.

¹¹² *Sex. Fadio, Niconis discipulo, librum abstuli Νίκωνος περὶ Πολουφάγιάς: o medicum suavem meque docilem ad hanc disciplinam!* Cicero, *Epistulae ad familiares*, VII, 20.

¹¹³ *O factum male de Alexione! Incredibile est quanta me molestia adfecerit, nec me hercule ex ea parte maxime quod plerique mecum, 'Ad quem igitur te medicum conferes?' Quid mihi iam medico? Aut si opus est, tanta inopia est? Amorem erga me, humanitatem suavitatemque desidero. Etiam illud. Quid est quod non pertimescendum sit cum hominem temperantem, summum medicum tantus improviso morbus oppresserit?* Cicero, *Epistulae ad Atticum*, XV, 1.

Također hvali njegovo znanje kao i dobrostivost.¹¹⁴ Liječnik je Krater bio posebno ugledan predstavnik liječničkog zvanja s kojim je također bio u doticaju.¹¹⁵

4. Liječnici u vojsci

Mnogobrojni natpisi pronađeni u vrijeme rimskog carstva svjedoče o postojanju liječnika u vojnom kontekstu (*medicus* ili *iatros*)¹¹⁶. Medicinska je njega u legijama bila ipak neznatna i nije se brinulo za ranjene. Razvoj je medicinske prakse u legijama podsjećao na razvoj medicine u rimskom društvu u cjelini. Rimski su građani služili u vojsci i poznavali medicinu kakva je opisana kod Katona (*medicina domestica*). Prvo se kod Cicerona javlja spomen o tome da postoji *medicus* koji donosi liječničku pomoć u legiji.¹¹⁷

U doba republike nitko nije obavljao medicinsku službu u legijama osim samih vojnika ili konzula. Postoje mjesta u literaturi koja svjedoče da su ranjeni vojnici bili prepušteni sami sebi:

¹¹⁴ *Asclapone Patrensi, medico, utor familiariter eiusque quum consuetudo mihi iucunda fuit, tum ars etiam, quam sum expertus in valetudine meorum; in qua mihi quum ipsa scientia, tum etiam fidelitate benevolentiaque satisfacit. Hunc igitur tibi commendo et a te peto, ut des operam, ut intelligat diligenter me scripsisse de sese meamque commendationem usui magno sibi fuisse: erit id mihi vehementer gratum.* Cicero, *Ad Familiares*, XIII, 20.

¹¹⁵ *Commovet me Attica; etsi adsentior Cratero.* Cicero, *Ad Atticum*, XII, 12.13

De Attica doleo, credo tamen Cratero. Cicero, *Ad Atticum* XII, 14.4.

¹¹⁶ *Genio vexillationis Legionis Iae Minervae piae fidelis Marcus Sabinianus Quietus miles medicus Antonino quartum et vero iterum consulibus.* C.I.L. XIII, 7943; *D(is) M(anibus) / Victoriae Verinae coniugi pientissimae / domu Foro Hadrianensi provincia / Germania Inferiori vix(it) ann(os) XXX 5/ Aemilius Deciminus medicus ordi(narius) leg(ionis) I Adi(utricis) maritus bene meritae / fac(iendum) cur(avit).* C.I.L. III, 4279; *Have mihi / Luciliane / Ulp(io) Lucilia/no medico / ordinario,* C.I.L. III, 5959; *Oridonar(ius) legio. III Italicae.* C.I.L. III, 6532; *Asclepio et Hygiae Mar(cus) Marcellus med(icus) sub c(ur)a(gente) Publio Va(lerio) Praesent(e) evoc(ato) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).* C.I.L. III, 3413; *D(is) M(anibus) C(naeo?) Papirio Aeliano medico ordinario Leg. III Augusta vix annis LXXXV M. VII D. XV papiria vitalis coniugi dignissimo.* C.I.L. VIII, 18314; *D(iis) M(anibus). Ti(berius) Claudius Julianus, medicus clinicus coh(ortis) IIII pr(aetoris), fecit vivos sibi et Tulliae Epigone coniugi libertis ibertabusq(ue) Claudiis posterisq(ue) eorum. H(oc) m(onumentum) h(eredes) n(on) s(equetur).* C.I.L. VI, 2532; *D(is) M(anibus). M(arci) Aquini Verini, optionis carceris ex cohort(e) tredecima Urban(a), Bononius Gordus medicus castrensis et Maccius Modestus et Julius Maternus milites, here(des) (eius), faciend(um) cur(averunt).* C.I.L. XIII, 1833.

¹¹⁷ *Aetas tironum plerumque melior, sed ferre laborem, contemnere vulnus consuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri saepe sancios, et quidem rudem illum et inexercitatum quamvis levi ictu ploratus turpissimos edere; at vero ille exercitatus et vetus ob eamque rem fortior medicum modo requirens, a quo obligetur,* Cicero, *Disputationes Tusculanae*, II, 16. 38.

*Na nekoliko dana su imali stalan tabor da ih dostignu prtljaga i bolesnici iznemogli od bolesti i dužine puta, koji su bili razasuti po svim utverdama Trakije.*¹¹⁸

*Ranjeni su zatim odvedeni u grad Aebura i legije su išle kroz Karpetaniju do grada Contrebia.*¹¹⁹

*Tako su se pobijedeni i pobjednici razišli u suzama, prezirući jadnim veseljem sudbinu građanskog rata; u istim su se šatorima jedni brinuli za rane braće, drugi bližnjih. Nade i nagrade bile su nesigurne, pokopi i tuga pouzdani.*¹²⁰

Kasnije su konzuli i osobe višeg položaja u legiji uživali osobnu medicinsku njegu¹²¹, a o legiji je brinuo *medicus*:

*Pošto je kralj odnesen u šator, liječnici su odsjekli držak strijele koji je zaboden u njegovo tijelo tako da se ne pomakne šiljak. Zatim, nakon što su skinuli odjeću, zamjećuju da je unutra vršak od strjelice i da se ne može izvaditi bez ozljede, osim ako rezanjem ne povećaju ranu. Također bojali su se da oni koji operiraju neće moći zaustaviti obilno krvarenje, budući da je golema strijela bila zabodena te se činilo da je prodrla do unutarnjih organa. Kritobul, jedan je od liječnika izuzetne vještine, ali je zastrašen u takvoj nevolji. Bojao se pomicati ruke da mu se ishod uspješna liječenja ne obije o vlastitu glavu.*¹²²

¹¹⁸ *Paucos dies statua habuere, impedimenta aegrique ut consequerentur, qui passim per omnia Thraciae castella, fessi morbis ac longitudine viae, relictis erant.* Livius, *Ab urbe condita*, XXXVII, 33.

¹¹⁹ *Saucius deinde in oppidum Aeburam devectis per Carpetaniam ad Contrebiam ductae legiones.* Ibid., XL, 33.

¹²⁰ *Tum victi victoresque in lacrimas effusi, sortem civilium armorum misera laetitia detestantes; isdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant: spes et praemia in ambiguo, certa funera et luctus.* Tacitus, *Historiae*, II, 45.

¹²¹ Senatori, konzuli i carevi su za vrijeme vojnih pothvata imali uz sebe liječnike. Izvor: Barnes, Henry: *On Roman Medicine and Roman medical practitioners*. U: *Transactions of the Cumberland and Westmorlands Antiquarian & Archeological Society*. Bd. I.N.F., Kendal, 1901: 59.

¹²² *Rege in tabernaculum relato medici lignum sagittae corpori infixae ita, ne spiculum moveretur, abscidunt. Corpore deinde nudato animadvertunt hamos inesse telo nec aliter id sine pernicie corporis extrahi posse, quam ut secundo vulnus augerent. Ceterum, ne secantes profluvium sanguinis occuparet, verebantur: quippe ingens telum adactum erat et penetrasse in viscera videbatur. Critobulus, inter medicos artis eximiae, sed in tanto periculo territus, manus admoveere metuebat, ne in ipsius caput parum prosperae curationis recideret eventus.* Quintus Curtius, *Historiae Alexandri Magni*, IX, 5.22-5.

5. Prava liječnika

O pravima se liječnika doznaje iz Justinijanovih djela (objavljena u 6. st.) te od Svetonija (1. i 2. st.).

U slučaju da liječnik nije dobro obavio svoj posao kažnjavao se prema ugovoru ili Akvilijskom zakonu: *Proculus ait, si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem*.¹²³ Stoga, netko tko obavlja liječničku službu može biti optužen prema *lex Aquilia*, ako je napravio štetu zbog činjenice da je *imperite medicinam fecit*. Takvom liječniku se može pripisati *culpa*. Ako je rob umro zbog bičevanja i ako se to nije dogodilo zbog neznanja liječnika ili nemara gospodara, može se tužiti zbog nepravednog ubojstva.¹²⁴ Većinom su liječnici oslobađali robove koji se bave istim umijećem: njihove usluge nisu mogli drugačije uzastopno koristiti osim iznajmljivanjem.¹²⁵

Nakon oslobođenja oslobođeniku je čast raditi za gospodara.¹²⁶ Oslobođenik obavlja *obsequium sive nobile officium*¹²⁷. Ako to nije činio, krajem 2. st. pr. Kr. održavala se *societas Rutiliana*¹²⁸ ili stipulacija obećanih poslova. To je uveo pretor Rutilije, kako bi regulirao uzajaman odnos ispunjivanja dužnosti između oslobođenika i patrona.

Postoje slučajevi u kojima su liječnici izvršavali poslove, ali nisu za to djelo primali *merces*. To vrše *ex officio*¹²⁹. Takav odnos se zvao i *mandatum*¹³⁰. Nalog ne vrijedi ako nije besplatan jer vuče porijeklo iz uslužnosti i prijateljstva. A naplaćivanje suprotno je usluzi, jer ako dođe do plaćanja novcem, ovaj odnos više spada u *locatio-conductio*.¹³¹

¹²³ *Digesta Iustiniani Augusti* 9.2.7.8

¹²⁴ *Si ex plagis servus mortuus esset neque id medici inscientia aut domini negligentia accidisset, recte de iniuria occiso eo agitur*. Ibid., 9.2.52. pr.

¹²⁵ *Item plerumque medici servos eiusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuo uti non aliter possunt, quam ut eas locent*. Ibid., 38, 1, 25.

¹²⁶ *Si libertus artem pantomimi exerceat, verum est debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam praebere: sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est voluntate patroni curaturum gratis amicos eius. neque enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut aegrotare*. Ibid., 38.1.27.

¹²⁷ Misli se na uslugu.

¹²⁸ Nazvano po Rutiliju Rufu (*Publius Rutilius Rufus*). Ona je ovlaštavala patrona da uzima 50 % plaće oslobođenika uz njegove usluge. Vjerojatno je to bila kazna za oslobođenike koji nisu pokazivali dužno poštovanje svojim patronima. Izvor: Gómez Royo, Enrique, Buigues Oliver, Gabriel: *Die Haftung der Ärzte in den klassischen und nachklassischen Quellen*. u: *Revue internationale des droits de l'antiquité*, 37, 1990: 176.

¹²⁹ Iz dužnosti.

¹³⁰ Nalog.

¹³¹ *Mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces: interveniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit*. *Digesta Iustiniani Augusti* 17.1.1.4

Umjesto *merces* na nekim se mjestima koristi riječ *salarium*¹³². To je uzdarje za izvršavanje viših poslova. *Salarium* je plaća koju dobiva osoba od položaja, honorar koji primaju viši učitelji i liječnici. Također je to godišnja plaća koju im daje država ili zajednica (*salararii*).

Cezar je prvi dao građansko pravo svim stranim liječnicima koji žive u Rimu: *Obdario je građanskim pravom sve koji se bave medicinom u Rimu i svim učiteljima slobodnih umjetnosti, da tako naseljavaju grad i potaknu druge na to.*¹³³ Osim toga su i Sever (*Lucius Septimius Severus*) i Karakala (*Marcus Aurelius Antoninus Caracalla*) pružili imunitet liječnicima¹³⁴. On se odnosi na zahtjev privatnog prava *cura* i *tutela*. *Isto su u Rimu gramatičari, retori i liječnici i oni koji u svojoj domovini obavljaju isti posao i ubrajaju se u spomenute, oslobođeni tutorstva ili skrbništva.*¹³⁵

5.1. Pravna priroda odnosa liječnika i gospodara

*Ako se oslobođenik bavi umjetnošću pantomime, istina je da mora ponuditi besplatno svoj rad ne samo gospodaru, nego i njegovim prijateljima kada priređuju zabave. Isto tako će se oslobođenik liječnik po nalogu patrona pobrinuti za njegove prijatelje. Nije potrebno da patron, da bi se koristio njegovim uslugama, stalno priređuje zabave ili bude bolestan.*¹³⁶

¹³² *Si in annos singulos certa quantitas alicui fuerit relicta homini honestioris loci veluti salarium annuum vel usus fructus, transactio et sine praetore fieri poterit: ceterum si usus fructus modicus alimentorum vice sit relictus, dico transactionem citra praetorem factam nullius esse momenti.*, Ibid., 2.15.8.23; *Maritus ei mutuos nummos dedit, cum iuste putaret patrem eius ministraturum tantum salarium, quantum dare filiae suae instituerat*, Ibid. 15.3.21; *Salarium procuratori constitutum si extra ordinem peti coeperit, considerandum erit, laborem dominus remunerare voluerit atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat an eventum litium maioris pecuniae praemio contra bonos mores procurator redemerit.*, Ibid. 17.1.7; *Salarium incertae pollicitationis neque extra ordinem recte petitur neque iudicio mandati, ut salarium tibi constituat.*, Ibid. 17.1.56.3.

¹³³ Izvori: Göldi, Rahel / Schwarz, Peter-A. (ur): *Medizin in römischer Zeit. Begleitbroschüre zur Station „Lazarett“ im Legionärspfad Vindonissa*. Zürich, 2013: 14.; *Omnisque medicinam Romae professos et liberalium artium doctores, quo libentius et ipsi urbem incolerent et ceteri adpeterent, civitate donavit*. Suetonius, Caesar, 42.

¹³⁴ *Eum qui Romae rhetor est sive salario constituto sive sine salario vacationem habere constitutum est a divis Severo et Antonino, tamquam si in sua civitate profiteretur. Quarum constitutionum possit quis eam rationem reddere, quod cum urbis aeterna communis patria et sit et habeatur, recte tamquam qui in propria patria eius utilitatibus inservit immunitate fruatur. Digesta Iustiniani Augusti, 27.1.6.11. Usp: Nutton, Vivian: *Archiatry and the medical profession*. U: *Papers of the british School at Rome*. Vol. 45, 1977: 208.*

¹³⁵ *Item Romae grammatici rhetores et medici et qui in patria sua id exercent et intra numerum sunt, a tutela vel cura habent vacationem. Iustiniani Institutiones, I, 25.15.*

¹³⁶ *Julianus libro primo ex Minicio*

Si libertus artem pantomimi exerceat, verum est debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam praebere: sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est voluntate patroni curaturum gratis amicos eius. Neque enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut aegrotare. Digesta Iustiniani Augusti, 38.1.27.

Tako i većinom dovode robove oslobođenike istog medicinskog umijeća, čijim radom se mogu neprestano jednako koristiti, tako da ih iznajmljuju. Može se to reći i za ostale zanatlije. Ali onaj tko se može koristiti radom svog oslobođenika i želi steći novac za iznajmljivanje njegova rada, taj treba smatrati da je primio zaradu za rad svojega oslobođenika.¹³⁷

Posao liječnika roba nikad nije *ars liberalis*¹³⁸. Odnos liječnika i pacijenta se svodi na jednostavni *locatio-conductio rei* jer je po pravnoj naravi *mancipium*. Navedeni slučaj koji se odnosi na goniča mazgi primjenjivao se i na liječnike:

*Ti si uzeo u najam mojega roba goniča mazgi. Zbog njegove nemarnosti uginula je tvoja mazga. Ako je on sam sebe iznajmio (tj. zaključio ugovor o najmu), kažem da ću ja biti odgovoran tebi za štetu do visine pekulijuma ili do iznosa do kojeg sam imao koristi od posla. Ali ako sam ga ja iznajmio, ja neću biti odgovoran prema tebi ukoliko nije bilo moje prevarne namjere (dolus) ili nepažnje (culpa). Ako si iznajmio goniča mazgi ne precizirajući određenu osobu, a ja sam ti dao čovjeka zbog čije je nemarnosti mazga uginula, smatram da ću ja biti odgovoran tebi za krivicu, jer sam izabrao onoga koji ti je prouzrokovao štetu.*¹³⁹

Kasnije nestaje termin *locare-conducere* i služba liječnika se određivala ugovorom. Prema dogovoru je liječnik dolazio pacijentu i obavljao tretman. Ako bez njegove krivnje nastupi smrt pacijenta (*periculum mortis*) oslobođen je optužbe¹⁴⁰, ali onda ne smije tražiti dogovorenu plaću (*mercedem placiti*). Liječnika se ne treba kriviti zbog smrti pacijenta, ali treba zbog nestručnosti.¹⁴¹ Pod ovim uvjetima razumljivo je da su liječnici izbjegavali jake lijekove i nove metode liječenja.¹⁴²

¹³⁷ *Item plerumque medici servos eiusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuo uti non aliter possunt, quam ut eas locent. Ea et in ceteris artificibus dici possunt. Sed qui operis liberti sui uti potest et locando pretium earum consequi mallet, is existimandus est mercedem ex operis liberti sui capere. Ibid., 38.1.25.*

¹³⁸ Slobodno umijeće.

¹³⁹ *Servum meum mulionem conduxisti: negligentia eius mulus tuus perit. si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat et in rem versum damnum tibi praestaturum dico: sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi praestaturum, quam dolum malum et culpam meam abesse: quod si sine definitione personae mulionem a me conduxisti et ego eum tibi dedissem, cuius negligentia iumentum perierit, illam quoque culpam me tibi praestaturum aio, quod eum elegerissem, qui eiusmodi damno te adficeret. Digesta Iustiniani Augusti, 19.2.60.7.*

¹⁴⁰ *Si ex plagis servus mortuus esset neque id medici inscientia aut domini negligentia accidisset, recte de iniuria occiso eo agitur, Ibid., 9.2.52 8; Proculus ait, si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actione, Ibid., 9.2.7.8.*

¹⁴¹ *Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commisit, imputari ei debet: praetextu humanae fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium esse non debet., Ibid., 1.18.6.7.*

¹⁴² Grmek, Mirko Dražen: *Medejin kotao*. Zagreb, 2004: 155.

Zaključak

Rimska je medicina nastala pod različitim utjecajima i neprestano se razvijala. Sami su Rimljani prihvaćali narodnu medicinu koja je bila široko rasprostranjena, no na novopridošlu medicinsku teoriju, koju su sa sobom donijeli Grci, većinom su gledali sa nepovjerenjem. Bili su navikli na onu medicinsku praksu koja je zasnovana na religiji, magijskim obredima te narodnoj predaji.

„Pravi“ su liječnici došli iz Grčke u Rim. Poslije se medicinska praksa proširila i na ostale društvene slojeve. Tako su postojali liječnici u redovima robova, oslobođenika, a rijetko i među rimskim građanima. Izvori svjedoče i o ženama koje su obavljale posao liječnice. Svi su se liječnici obrazovali sami čitanjem medicinskih spisa i praksom ili šegrtovanjem kod drugog liječnika. Dakle, nije bilo teško postati liječnik, a uspjeh u medicinskom polju omogućavao je veliku zaradu.

Mišljenja Rimljana o liječnicima su bila raznolika. Bilo je onih koji su liječnike optuživali za trovanja, ubojstva, preljube, nemar i sl. S druge strane postoje i oni koji dijelom prihvaćaju prvo helenističke zamisli, a onda i liječnike koje su prema tim zamislima donosili svoje dijagnoze i prakticirali. Ti su rimski intelektualci prijateljevali s liječnicima i pisali im pohvale.

U rimskoj vojsci do carskog razdoblja nije postojao vojnik koji je imao isključivu funkciju liječnika. Vojnici su dotad bili prepušteni sami sebi. Osobne su liječnike imali oni koji su ih sebi mogli priuštiti. Stanje u vojsci nije se mnogo razlikovalo od onog u rimskom društvu, gdje su isto samo bogati imali vlastite liječnike u kući.

Liječnici dobivaju prava u doba carstva. Zakonima se regulira odnos između liječnika i ostalih građana. Naročito je odnos između liječnika oslobođenika i njihovih gospodara bio zakonski sređen.

Zaključno se može napomenuti da je položaj liječnika u rimskom društvu najprije bio loš, budući da Rimljani nisu htjeli prihvatiti teorijsku medicinu koju su učili grčki liječnici. No s vremenom se njihov položaj mijenja, dobivaju prava, a bivaju i nagrađivani. Uspješni su liječnici bili hvaljeni i imali su zavidan položaj, a oni koji su bili šarlatani, bili su predmet ismijavanja.

Literatura

Barnes, Henry: On Roman Medicine and Roman medical practitioners. U: Transactions of the Cumberland and Westmorlands Antiquarian & Archeological Society. Bd. I,N.F., Kendal, 1901.

Bujalkova, Maria: Sklaven in der antiken Medizin. U: Graeco-latina Brunesia 18, Brno, 2013.

Diederich, Silke: Römische Agrarhandbücher zwischen Fachwissenschaft, Literatur und Ideologie. Berlin: 2007.

Göldi, Rahel / Schwarz, Peter-A. (ur.): Medizin in römischer Zeit. Begleitbroschüre zur Station „Lazarett“ im Legionärspfad Vindonissa. Zürich, 2013

Gómez Royo, Enrique, Buigues Oliver, Gabriel: Die Haftung der Ärzte in den klassischen und nachklassischen Quellen. u: Revue internationale des droits de l'antiquité, 37, 1990.

Grmek, Mirko Dražen: Medejin kotao. Zagreb, 2004.

Nutton, Vivian: Archiatri and the medical profession in antiquity. U: Papers pf the British School at Rome. Vol. 45., 1977.

Parker, Holt: Women doctors in Greece, Rome, and the Byzantine Empire. U: Furst, Lilian (ur.): Women Healers and Physicians.Climbing a long Hill. Kentucky, 1997.

Scarborough, John: Roman medicine. London, 1969.

Stallbaum, Gottfried; Westerhoff / Arnoldus Henricus (ur.): P. Terenti Afri Comoediae sex cum interpretatione Donati et Calphurnii et commentario perpetuo. Leipzig, 1830.

Tekavčić, Pavao: Uvod u vulgarni latinitet (s izborom tekstova), Zagreb, 1970.

Wöhle, Georg: Cicero über Gesundheit, Krankheit, Ärzte. U: Göttinger forum für Altertumswissenschaft, 13, 2010.

Elektronički izvori:

<http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/home.html>

<http://www.thelatinlibrary.com/>

<http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

http://cil.bbaw.de/cil_en/dateien/cil_baende.html